

*ANNA PIECHNIK**

PRZEMIANY JĘZYKOWO-KULTUROWE WSI NA PRZYKŁADZIE EKSPRESYWIZMÓW OKREŚLAJĄCYCH DZIECI

LINGUISTIC-CULTURAL CHANGES IN A RURAL AREA
ON THE BASIS OF EXPRESSIONS CONNECTED TO CHILDREN

Abstract

The article juxtaposes dialectical expressions connected to children. The material was gathered among students of junior high school and their eldest relatives. The comparison of lexicons allows noticing different approach to moral and aesthetic values and different type of expression. The elder people use dialectical terms while the younger are frequently inspired by popular culture and the English language.

Keywords: dialectal vocabulary, expressional vocabulary, Małopolska dialect

Słowa kluczowe: słownictwo gwarowe, słownictwo ekspresywne, dialekt małopolski

Powszechnie znanym faktem jest, że język mieszkańców wsi ewoluuje. Mowa ludności wiejskiej, niegdyś znacząco odbiegająca od systemu ogólnego, obecnie nie jest już tak jednorodna. Na stan zachowania gwary wpływają m.in. poziom wykształcenia mieszkańców, odległość wsi od większego miasta, nasilenie migracji do miast, typ wsi (czy ma charakter rolniczy), sposób zatrudnienia ludności, środki masowego przekazu. Zatem przemiany techniczne w rolnictwie, kształcenie się i podejmowanie pracy zawodowej niezwiązanej z rolnictwem w miastach czy powszechny dostęp do środków masowego przekazu powodują zanikanie języka i kultury odróżniających wieś od miasta. Związane jest to również z postrzeganiem przez samych mieszkańców wsi własnej kultury jako nierównorzędnej z miejską oraz gwary jako kodu językowego gorszego od języka ogólnego [Kurek, 1990, s. 33; Cygan, 1996, s. 45; Pelcowa, 2006].

Wiadomo, że gwara najlepiej zachowuje się w mowie najstarszych autochtonów, słabo wykształconych, trudniących się wyłącznie rolnictwem, zamieszkujących wsie

* Uniwersytet Jagielloński, Wydział Polonistyki, Katedra Lingwistyki Kulturowej i Socjolingwistyki.

położone z dala od większych miast. Jednak nawet w ich języku zachodzi zjawisko interferencji leksykalnej, czyli dyferencyjne jednostki gwarowe zastępowane są (lub bywają – w określonym kontekście komunikacyjnym) przez wyrazy z języka ogólnego. Najmłodsze pokolenie, wychowywane już z dala od tradycyjnej kultury wiejskiej i zaznajomione z kulturą masową dzięki radiu, telewizji i Internetowi posługuje się językiem ogólnopolskim lub kodem mieszanym, bardzo do niego zbliżonym. Ta niejednorodność powoduje, że językoznawcy, opisując obecną rzeczywistość językową na wsi, coraz częściej rezygnują z terminu „gwara” i mówią po prostu o języku czy mowie mieszkańców wsi [Kurek, 1995, s. 12].

Płaszczyzna leksykalna stanowi tę warstwę języka, na której zmiany dokonują się najszybciej i są najłatwiejsze do zaobserwowania. „Wynika to z najmocniejszego związku tego właśnie podsystemu z rzeczywistością pozajęzykową” [Kaś, Kurek, 2001, s. 450]. Z drugiej jednak strony słownictwo nacechowane ekspresywnie i wartościująco, określające człowieka, wykazuje względną stabilność [Sierociuk, 2002, s. 70]. Interesujące wydaje się zatem prześledzenie podobieństw i różnic w ekspresywizmach używanych przez wiejską młodzież oraz przez najstarszych mieszkańców wsi.

Niniejszy artykuł ma na celu zaprezentowanie wstępnych wniosków z badania kwestionariuszowego przeprowadzonego w roku 2011 w Małopolsce na terenie Pogórza (pod względem dialektalnym: na obszarze gwar pasa pogórskiego), i dotyczącego nacechowanych wartościująco i ekspresywnie nazw stosowanych na określenie dzieci. Temat ten nie doczekał się dotąd gruntownego opracowania językoznawczego. Za pomocą kwestionariusza przebadano uczniów trzecich klas gimnazjów z trzech szkół: w Pogorzycach (gmina Chrzanów, powiat chrzanowski), w Zagórze (gmina Babice, powiat chrzanowski) oraz w Paleśnicy (gmina Zakliczyn, powiat tarnowski)¹. Gimnazjaliści badani byli w szkole, następnie – po przeszkoleniu – przepytawali z takimi samymi kwestionariuszami osoby im bliskie: krewnych (najczęściej dziadków bądź rodziców) lub sąsiadów. Przeprowadzenie badania z najstarszymi mieszkańcami przez dobrze im znanych młodych ludzi miało nieco zneutralizować działanie tzw. filtra kulturowego, który obejmuje

zachowanie się (nie tylko językowe) użytkownika gwary, mające przekonać interlokutora, iż system kulturowy, mający w danej społeczności wiejskiej wyższy prestiż, nie jest mówiącemu obcy; stąd też obserwuje się różnorakie zabiegi mówiącego [...], by uchronić się przed przypisaniem do gorszego, „zacofanego” kręgu kulturowego [Kaś, 2003, s. 73].

Na siłę tego filtra znaczący wpływ ma postawa rozmówcy/eksploratora [Kaś, 1992, s. 101].

Słownictwo wartościujące silnie wiąże się z kontekstem komunikacyjnym. Znaczna większość ekspresywizmów jest nośnikiem negatywnych emocji i ocen,

¹ W tym miejscu pragnę wyrazić wdzięczność za pomoc w badaniach polonistkom: Agnieszce Puchalskiej (Pogorzycze), Beacie Ziajce (Zagórze) oraz Urszuli Sobol (Paleśnica).

toteż pojawiają się one spontanicznie w specjalnych sytuacjach komunikacyjnych, którym towarzyszą określone emocje (złość, zdenerwowanie, kłótnia itp.) [Piechnik, 2009a, s. 11]. Specyfika badanej leksyki powoduje, że metoda kwestionariuszowa stosowana jako jedyne źródło pozyskiwania informacji byłaby niedoskonała, ponieważ każda ona przywołać ekspresywizmy w sytuacji nienaturalnej dla ich wystąpienia, wyrywa je z kontekstu, z którym są nieodłącznie związane [Kaś, 1992, s. 95; Kucharzyk, 2003, s. 120–121]. Gromadzenie pogórskich ekspresywów określających dzieci jest prowadzone także przy zastosowaniu innych metod badawczych (wywiad nagrywany za zgodą informatora i „z ukrycia”, rozmowa o charakterze nieoficjalnym, uczestniczenie w rozmowach w charakterze świadka, lektura słowników regionalnych), jednak w tym miejscu zaprezentowane zostaną wyłącznie dane otrzymane metodą kwestionariuszową².

Kwestionariusz zawiera 97 pytań pogrupowanych w pięć tematów: określenia ogólne, dziecko w rodzinie, stosunek do starszych, wygląd oraz zachowanie. Po przebadaniu 82 uczniów i 71 starszych osób³ otrzymano 654 ekspresywizmy, z których część ma po kilka znaczeń. Zmiany zachodzące w leksyce widać najwyraźniej, jeśli uwzględnimy różnice międzygeneracyjne. W tym miejscu zestawimy słownictwo pokolenia najmłodszego (15-letnich uczniów) i osób mających powyżej 50 lat (urodzonych przed 1960 r.; jest ich w badanej grupie 44⁴).

Sfery życia najistotniejsze dla danej wspólnoty językowo-kulturowej odzwierciedlane są w leksyce najczęściej, a ekspresywizmy ich dotyczące niosą ze sobą największy ładunek emocji [Piechnik-Dębiec, 2010, s. 381]. Szczególnie dużo spośród rzeczownikowych pospolitych nazw wartościujących nazywających dzieci dotyczy wyglądu. Określenia te nie niosą silnego ładunku emocji – można by je nazwać dokuczliwymi bądź ośmieszającymi⁵. Pogardliwe i najmocniej potępiające określenia dotyczą sfery obyczajowej. Łączy się to z funkcją tego rodzaju leksyki. Ma ona stanowić narzędzie społecznej kontroli nad rozwijającym się charakterem młodego człowieka i – przez karcenie zachowań i cech niepożądanych – wskazywać właściwy wzór [por. Kaś, 1994a, s. 122, 123].

² Badanie kwestionariuszowe, stanowiące źródło leksyki analizowanej w tym artykule, miało charakter sondażowy. Dało ono możliwość rozeznania się w materiale i skorygowania kwestionariusza.

³ Badaniu poddano: w Pogorzycach – 31 uczniów (ucz.) i 23 osoby starsze (st.), w Zagórze – 14 ucz. i 13 st., w Paleśnicy – 37 ucz. i 35 st. Wśród gimnazjalistów biorących udział w badaniach nieznacznie przeważały dziewczęta (56%). Wśród najstarszych badanych dysproporcja była większa – kobiety stanowiły 74%, ale nie zaobserwowano różnic w nacechowaniu emocjonalnym ekspresywizmów, zależnych od płci respondenta. Przewaga kobiet wśród najstarszych badanych może wynikać stąd, iż w tej grupie wiekowej mężczyźni stanowią mniejszość oraz z tego, że kobiety wiejskie są bardziej zaangażowane w proces edukacji dzieci i wnuków (przeprowadzenie kwestionariusza było rodzajem pracy domowej). Na podstawie wspomnianej różnicy procentowej nie sposób także wnioskować, która płeć częściej używa ekspresywizmów.

⁴ W Pogorzycach 10, w Zagórze 12, w Paleśnicy 22.

⁵ Zob. klasyfikację J. Kaś [1994a, s. 182–187].

Zestawienie słownictwa ekspresywnego najmłodszych i najstarszych mieszkańców wsi i osadzenie go w szerszym kontekście zmian społeczno-kulturowych pozwala dostrzec wyraźnie różnice sprowadzające się do łatwo przewidywalnego wniosku, który formułuje Mirosława Sagan-Bielawa na podstawie przeglądu literatury językoznawczej: „poprzednicy zawsze będą bardziej archaiczni od następców, niezależnie od tego, czy urodzili się w połowie XIX czy pod koniec XX w.” [2010, s. 501]. Słownictwo odzwierciedla zmiany w obyczajowości oraz w ocenie poszczególnych zjawisk, zachowań czy postaw. Różnice w zasobie leksykalnym i w sposobie wartościowania widoczne są np. w polu tematycznym „ubiór” – w określeniach dziewczyny nieskromnie ubranej. Najstarsi mieszkańcy wymienili ekspresywizmy wskazujące jednoznacznie na łączenie skąpego stroju z lekkim prowadzeniem się: *latawica* (3), *suka* (3), *ladacznica* (2), *podfruwajka* (2), *lafirynda* (1), *siksa* (1), *strzęp* (1). Młodzi respondenci użyli określeń o podobnym wydźwięku: *dziwka* (6), *tirówka* (2), *prostytutka* (1), *ulicznica* (1), ale ponadto podali znacznie łagodniejsze: *lolitka* (5) (od bohaterki powieści W. Nabokowa *Lolita*) oraz ekspresywizmy wartościujące pozytywnie: *laska* (3) i *modnisia* (1).

Na pytanie o nazwę nieślubnego dziecka odpowiedziało 50 respondentów, przy czym były to głównie osoby starsze (37). Obie grupy wiekowe najczęściej podawały określenia: *bękart* – 23 poświadczenia (8 ucz., 15 st.) i *bachor* – 7 (3 ucz., 4 st.). Pojawił się też szereg nazw ekspresywnych znanych wyłącznie respondentom mającym więcej niż 51 lat: *bąk* (8), *podrzutek* (3), *zawitko* (2), *znajduch* (2). Mimo że przedmiotem zainteresowania były nazwy rzeczownikowe, w odpowiedziach najstarszych mieszkańców pojawiło się też nazwanie przymiotnikowe: *ugonione* (3). Niektóre spośród tych określeń łączą się z mocno potępiającymi nazwami panny mającej nieślubne dziecko lub kobiety źle się prowadzącej. Polszczyzna ogólna nie wyodrębnia nazwowo niezamężnej matki, natomiast w gwarach na jej określenie funkcjonuje duże bogactwo określeń [por. Szymczak, 1968], w tym na badanych obszarach m.in. *bączyca* ‘kobieta, która ma nieślubne dziecko [Piechnik, 2009, s. 124, 181], *gonicha* [Piechnik, 2009a, s. 138, 198], *zawitka* ‘dziewczyna mająca nieślubne dziecko’ – Śląsk, Małopolska południowa [MSGP, s. 348]⁶. Gimnazjaliści podali dodatkowo określenie *wpadka* (2). Jest ono nośnikiem wyraźnie odmiennych emocji niż pozostałe przytoczone. Tamte stanowią najcięższe wyzwiska, odwołując się do nieobyczajnego prowadzenia się matek, natomiast *wpadka* informuje głównie o niedostatecznej ostrożności matki i o przypadkowości ciąży. Brak znajomości większości nazw nieślubnego dziecka u młodzieży wynika z przemian obyczajowych. Panieńska ciąża niegdyś naznaczała wiejską dziewczynę i jej dziecko na całe życie, ponieważ dbano o bezwzględne przestrzeganie surowego kodeksu moralnego zgodnego z prawidłami religii. Obecna młodzież nie jest tak ostra w ocenach moralnych, zatem kurczy się zasób dyferencyjnego słownictwa

⁶ Por. nazwy panny mającej nieślubne dziecko zanotowane przez M. Szymczaka [1968].

gwarowego wyrażającego te oceny. „Czas działa [...] na niekorzyść kultury ludowej i słownictwa gwarowego, a przemianom cywilizacyjno-kulturowym towarzyszy inne spojrzenie na otaczający świat oraz zmiana obyczajowości i mentalności mieszkańców wsi” [Pelcowa, 2001, s. 7–8].

W tradycyjnej społeczności wiejskiej panowała powściągliwość emocjonalna, nakazująca niemówienie o uczuciach (zwłaszcza pozytywnych). Próżno szukać bogactwa gwarowych określeń miłości, tęsknoty, przyjaźni. Także leksyka ekspresywna obejmowała niemal wyłącznie określenia wartościujące in minus. Pożądanym postaw nie wskazywano pozytywnie – przez nazwanie tego, co wzorcowe, ale przez krytykę tego, co godne potępienia. Wśród zbieranych przed pięcioma laty określeń wartościujących nazywających dorosłego człowieka brakowało czułych, pieszczotliwych nazwań osób kochanych [Piechnik, 2009]. Zaskakująco wielka dysproporcja pojawiła się też w analizowanych tutaj odpowiedziach kwestionariuszowych. Na pytanie o to, jak rodzice nazywają dziecko, dla podkreślenia, że je kochają, gimnazjaliści podali określenia: *skarb* (8), *słoneczko* (5), *serduszko* (3), *aniołek* (2), *cukiereczek* (2), *kochanie* (2), *perelka* (2), *robaczek* (2), *kotek* (1), *rybka* (1), *skarbeczek* (1), *skarbek* (1), *skarbuś* (1), *słonko* (1), *słońce* (1), *złotko* (1), ponadto na określenie dziewczynki: *księżniczka* (1), *myszka* (1), *ślicznotka* (1) i chłopczyka: *misio* (1), *pieszczoch* (1) – łącznie 39 wskazań. Najstarsi mieszkańcy przywołali tylko nazwę *aniołek* (2). O trudnościach, jakie mają starsi mieszkańcy wsi z odzwierciedlaniem pozytywnych emocji w słownictwie wartościującym, mogą świadczyć także określenia ładnego dziecka. Spośród 28 wskazań aż 21 pochodzi od gimnazjalistów. Są to określenia dziewczynek: *laska* (6), *ślicznotka* (4), *lalunia* (2), *barbi* (1), *piękność* (1), *ślicznocha* (1) i chłopców: *ciacho* (1), *cherubinek* (1), *słodziak* (1), *przystojniaczek* (1), *przystojniak* (1). Starsi respondenci podali nazwania dziewczynek: *laleczka* (2), *lalka* (2), *ślicznotka* (2) i opisujące obie płci: *aniołek* (1). Odnośnie do źródeł motywacji wskazanych tu nazw (określeń dziecka kochanego i ładnego) można zauważyć, że są one takie same, jak wyrazów pieszczotliwych w polszczyźnie ogólnej – ich przegląd znajduje się w słowniku afektonimów *Czule słówka* [Bańko, Zygmunt, 2010, s. 130–131]. Obie badane generacje odwołują się do dwóch pól tematycznych⁷: nazw zabawek (*lalka*, *laleczka*, *lalunia*, *barbi*) oraz istot nadprzyrodzonych (*aniołek*, *cherubinek*). Ponadto określenia funkcjonujące w języku młodzieży mieszczą się w polach tematycznych: nazw cennych przedmiotów (*perelka*, *skarb*, *skarbeczek*, *skarbek*, *skarbuś*, *złotko*), małych lub młodych zwierząt (*kotek*, *misio*, *myszka*, *robaczek*, *rybka*), smakołyków (*cukiereczek*, *ciacho*, *słodziak*), nazw astronomicznych (*słońce*, *słonko*, *słoneczko*), nazw cech adresata – głównie urody (*pieszczoch*, *piękność*, *przystojniaczek*, *przystojniak*, *ślicznotka*, *ślicz-*

⁷ Wydzielone tu pola tematyczne pokrywają się z częścią pól wymienionych w aneksie do słownika afektonimów [Bańko, Zygmunt, 2010, s. 130–131], zatem podane w artykule określenia grup nazw w większości podawane są za tym słownikiem.

nocha), nazw wyrażających relację nadawcy do adresata (*kochanie*), nazw części ciała (*serduszko*), nazw wskazujących na płeć (*laska*) oraz nazw tytułów i godności (*księżniczka*). Formanty deminutywne pojawiające się często w tego typu nazwach mają sygnalizować małe rozmiary nazywanych oraz tkliwy stosunek, jaki mają do nich mówiący [Bańko, Zygmunt, 2010, s. 133]. Jak już wspomniano, dysproporcja we frekwencji występowania tego rodzaju słownictwa u dwóch badanych pokoleń nie jest przypadkowa. Młode pokolenie nie stroni od wyrażania pozytywnego stosunku do osoby nazywanej ekspresywizmem i sięga przy tym po bogactwo leksyki oferowanej przez polszczyznę ogólną. Uwarunkowania kulturowe sprawiły, że najstarsi mieszkańcy wsi nawet w kontaktach z maleńkimi dziećmi nie pozwalali sobie na zbytnią wylewność. Brak określeń wartościujących pozytywnie może się łączyć także z wierzeniami magicznymi z oraz tabu językowym, które nakazywało niechwalenie dziecka i niezachwywanie się jego urodą czy błyskotliwością, gdyż mogłoby to sprowadzić na nie złe moce, uroki, czary [Piechnik, 2009b, s. 204].

Najwięcej słownictwa typowo gwarowego pojawia się w odpowiedziach najstarszych mieszkańców okolic Paleńnicy, co wiąże się zapewne z tym, że niemal wszyscy badani należący do tej grupy wiekowej mają wykształcenie podstawowe (poza jedną osobą z wykształceniem średnim)⁸ i są starsi od badanych z pozostałych dwóch obszarów zaliczonych do tej samej grupy (wszyscy urodzili się przed 1949 r.). Paleńnica jest też tą spośród badanych miejscowości, która leży najdalej od większych miast (ok. 40 km od Tarnowa i Nowego Sącza). Dyferencyjne słownictwo gwarowe łączy się z kulturą materialną i duchową tradycyjnej wsi, z minioną rzeczywistością. Leksyka mieszkańców wsi spaja przeszłość z terażniejszością, przy czym nośnik tego, co minione, stanowią osoby najstarsze, zaś elementy nowe wprowadzane są zasadniczo przez najmłodsze pokolenie. Część dyferencyjnych ekspresywizmów odsyła do pracy na roli sprzed powszechnej mechanizacji, np. *powróscok* ‘kilkuletni chłopak – taki, który podczas żniw robiłby powrósła, bo jest zbyt młody do innych czynności’, *parobcok* ‘kilkunastoletni chłopak – taki, który już mógłby służyć za parobka’. Mimo nieadekwatności treści motywujących⁹ te nazwy do dzisiejszych realiów wskazane ekspresywizmy są nadal dla niektórych przedstawicieli najstarszego pokolenia naturalnym nazwaniem chłopców w określonym wieku.

Zderzenie słownictwa gwarowego i najnowszej leksyki widać chociażby w określeniach dziecka wyjątkowo ruchliwego. W języku najstarszych mieszkańców określają je ekspresywizmy: *despetnik* (por. *despetniak* ‘łobuz’ [Kucala, 1957, s. 243]), *dozartek* (por. *dożarty* ‘uparciuch, dokuczliwy’ [Kucala, 1957, s. 243]),

⁸ W Zagórzcu: 3 osoby z wykształceniem podstawowym, 3 – z zasadniczym zawodowym, 3 – ze średnim, 1 – z wyższym; w Pogorzycach: 2 osoby z wykształceniem podstawowym, 1 – z zasadniczym zawodowym, 3 – ze średnim, 4 – brak informacji o wykształceniu.

⁹ Źródło motywacji tych określeń – jak potwierdzają badania terenowe – jest czytelne dla ich użytkowników.

drob (por. *drab* [Kucała, 1957, s. 247]), *pędrok*, *popadyjok* (wyraz poświadczony w *Słowniku porównawczym trzech wsi małopolskich* M. Kucały [1957] w wariantach: *popdiak/popadyjåk/popadyjniåk* ‘gwałtownik, porywczy’ [s. 242]). Określeń tych nie znali uczniowie. Z kolei szeregu nazw podanych przez gimnazjalistów nie znało najstarsze pokolenie, np. *hardkor* (z ang. ‘ekstremum w jakiejś dziedzinie’ [MSS]; *hard core* – ‘coś szalonego’ [SGM, 2006, s. 51]), *ADHD*¹⁰ (por. *ADHD* ‘nerwowa sytuacja’ [SGM, 2006, s. 5]), *krejzol* (z ang. *crazy* ‘szalony’). W języku młodzieży, bardzo otwartej na nowoczesną kulturę, poza anglicyzmami (jak choćby wskazane powyżej), funkcjonują określenia zaczerpnięte z telewizji, kina, współczesnej literatury młodzieżowej, z miejskiego slangu młodzieżowego [Grochola-Szczepanek, 2006, s. 173], np. dziecko, które rzadko się uśmiecha – *emo* (od ang. *emotional* – wyraz ze slangu młodzieżowego oznaczający osobę wrażliwą i ponurą, noszącą wąskie spodnie i trampki oraz charakterystyczną fryzurę z ukośną grzywką i ciemny (czarny) makijaż [na podstawie MSS], dziecko, które ma odstające uszy to *elf* (‘w mitologii germańskiej i skandynawskiej: duszek leśny lub wodny’ [SJP, 2009, s. 192], wyraz upowszechniony dzięki literaturze fantastycznej) lub *goblin* (‘brzydki, złośliwy karzeł’ [e-SJP], postać z brytyjskiej mitologii, występująca w literaturze fantastycznej – np. *Harry Potter, Władca pierścieni* – i w grach komputerowych), dziecko, które ma krzywe lub wystające zęby – *troll* (‘w mitologii germańskiej i skandynawskiej: olbrzym lub karzeł zamieszkujący górskie pieczary, zwykle nieprzychylny ludziom’ [SJP, 2009, s. 1054]).

Już powyższe, wstępne wyniki badania gwarowej leksyki ekspresywnej określającej dzieci pokazują, jak bogaty i różnorodny jest to materiał. Współistnieją w nim elementy gwarowe, dyferencyjne, odnoszące się do minionej kultury, związane z zakorzenionym na wsi systemem wartości, i elementy nowe, odzwierciedlające zjawiska i mody kultury masowej. Niewątpliwie interesującym uzupełnieniem tematu i zagadnieniem wartym odrębnego opracowania byłoby zaprezentowanie stopnia znajomości dyferencyjnej leksyki gwarowej wśród młodzieży oraz nowej leksyki wśród starszych mieszkańców.

ROZWIĄZANIA SKRÓTÓW

- e-SJP – Słownik języka polskiego, <http://sjp.pwn.pl>
 MSJP – 2010, Mały słownik gwar polskich, red. Wronicz Jadwiga, Kraków
 MSS – Miejski słownik slangu i mowy potocznej, <http://www.miejski.pl/>
 SGM – Anna JĘDRZEJEK, Justyna PASTWA, 2006, Słownik gwary młodzieżowej, Toruń

¹⁰ *ADHD* (z ang. *attention deficit hyperactivity disorder*) to zespół nadpobudliwości psychoruchowej z deficytem uwagi, występujący głównie u dzieci. Ekspresywizm ten podało też kilku przedstawicieli pokolenia średniego.

- SJP – Lidia DRABIK, Aleksandra KUBIAK-SOKÓŁ, Elżbieta SOBOL, Lidia WIŚNIAKOWSKA, 2009, Słownik języka polskiego, Warszawa
- USJP – Uniwersalny słownik języka polskiego, red. S. Dubisz, t. 5, Warszawa 2003

BIBLIOGRAFIA

- BAŃKO Mirosław, ZYGMUNT Agnieszka, 2010, Czułe słówka. Słownik afektonimów, Warszawa
- CYGAN Stanisław, 1996, Zmiany w słownictwie mieszkańców wsi w kontekście przemian społeczno-kulturowych, „Kieleckie Studia Filologiczne”, 10, s. 43–53
- GROCHOLA-SZCZEPANEK Helena, 2006, Wpływ przemian społecznych i kulturowych na mowę mieszkańców wsi (na przykładzie wsi Rzepiska), [w:] Gwary dziś. 3. Wewnętrzne zróżnicowanie języka wsi, Poznań, s. 167–174
- GROCHOLA-SZCZEPANEK Helena, 2008, Stopień używania wyrazów ogólnopolskich i ich gwarowych odpowiedników – w ocenie młodych mieszkańców Spisza, „Język Polski”, 88, 3, s. 215–230
- KAŚ Józef, 1992, Społeczno-językowe uwarunkowania interferencji leksykalnej słownictwa gwarowego i ogólnopolskiego, [w:] Język a kultura, t. 7, Kontakty języka polskiego z innymi językami na tle kontaktów kulturowych, red. J. Maćkiewicz, J. Siatkowski, Wrocław
- KAŚ Józef, 1994, Interferencja leksykalna słownictwa gwarowego i ogólnopolskiego (na przykładzie gwar orawskich), Kraków
- KAŚ Józef, 1994a, Kulturowy stereotyp mężczyzny i kobiety w środowisku wiejskim (na materiale gwar orawskich), [w:] Język a kultura, t. 9, Płeć w języku i kulturze, red. J. Anusiewicz, K. Handke, Wrocław, s. 119–130
- KAŚ Józef, 2003, Słownictwo gwarowe i ogólnopolskie w mowie ludności wiejskiej (na materiale gwar orawskich), [w:] Podkarpackie spotkania. Literatura – język – kultura, t. 3, Kultura wsi podkarpackiej, Kraków, s. 67–77
- KAŚ Józef, KUREK Halina, 2001, Język wsi, [w:] Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Język polski, red. S. Gajda, Opole, s. 440–459
- KUCAŁA Marian, 1957, Słownik porównawczy trzech wsi małopolskich, Kraków 1957
- KUCHARZYK Renata, 2003, Zmiany w gwarowym systemie leksykalnym w ujęciu socjologicznym. Propozycje metodologiczne, [w:] Polszczyzna Mazowska i Podlasia, cz. 7, Obraz życia i kultury mieszkańców regionu utrwalony w słownictwie gwarowym i regionalnym, red. H. Sędziak, Łomża, s. 117–125
- KUREK Halina, 1995, Przemiany językowe wsi regionu krośnieńskiego. Studium socjolingwistyczne, Kraków
- KUREK Halina, 1990, Metodologia socjolingwistycznego badania fonetyki języka mówionego środowisk wiejskich wiejskich (na przykładzie kilku wsi Beskidu Niskiego), Kraków

- PELCOWA Halina, 2001, Interferencje leksykalne w gwarach Lubelszczyzny, Lublin
- PELCOWA Halina, 2006, Pokoleniowość i sytuacyjność – dwa istotne czynniki różnicowania się języka mieszkańców współczesnej wsi, [w:] *Gwary dziś*. 3. Wewnętrzne zróżnicowanie języka wsi, Poznań, s. 139–153
- PIECHNIK Anna, 2009a, Wizerunek kobiety i mężczyzny w językowym obrazie świata ludności wiejskiej (na przykładzie gminy Zakliczyn nad Dunajcem), Kraków
- PIECHNIK Anna, 2009b, Uroki we współczesnej podtarnowskiej wsi, „Lud”, 93, s. 203–216
- PIECHNIK-DĘBIEC Anna, 2010, Gwarowa leksyka ekspresywna najstarszych mieszkańców wsi, [w:] *Język polski wczoraj, dziś, jutro...*, red. B. Czopek-Kopciuch, P. Żmigrodzki, Kraków, s. 380–385
- REJTER Artur, 2006, *Leksyka ekspresywna w historii języka polskiego. Kulturowo-komunikacyjne konteksty potoczności*, Katowice
- SAGAN-BIELAWA Mirosława, 2010, Pokolenie w polskich badaniach socjolingwistycznych, [w:] *Symbolae grammaticae in honorem Boguslai Dunaj*, red. R. Przybylska, J. Kaś, K. Sikora, Kraków, s. 497–502
- SIEROCIUK Jerzy, 2002, Nieco o związku pól tematycznych z dynamiką przeobrażeń leksyki gwarowej, [w:] *Język polski. Współczesność. Historia*, t. 2, red. W. Książek-Bryłowa, H. Duda, Lublin, s. 65–72
- SZYMCZAK Mieczysław, 1968, Polskie gwarowe nazwy panny mającej nieślubne dziecko, [w:] *Symbolae philologicae in honorem Vitoldi Taszycki*, „Prace Komisji Językoznawstwa PAN”, 17, s. 366–372

Anna Piechnik

PRZEMIANY JEZYKOWO-KULTUROWE WSI NA PRZYKŁADZIE
EKSPRESYWIZMÓW OKREŚLAJĄCYCH DZIECI

Streszczenie

Artykuł zawiera wnioski z badania kwestionariuszowego dotyczącego ekspresywizmów stosowanych na określenie dzieci, przeprowadzonego w 2011 r. w Małopolsce wśród gimnazjalistów z trzech szkół, a następnie wśród najstarszych krewnych tych uczniów. W zebranych materiale (głównie u najstarszych respondentów) znajdują się leksemy gwarowe, odnoszące się do minionej kultury, związane z zakorzenionym na wsi systemem wartości oraz (głównie u młodzieży) elementy nowe, odzwierciedlające zjawiska i mody kultury masowej. Ekspresywizmy podawane przez najstarsze osoby krytycznie oceniają pochodzenie dziecka spoza związku małżeńskiego, negliż oraz zbytnią dbałość o urodę. W leksyce najstarszego pokolenia brakuje określeń wartościujących pozytywnie. Dla odróżnienia: w języku młodzieży pojawia się wiele nazwań czułych, pieszczotliwych, kwestie moralne nie są ostro oceniane, zaś eksponowanie walorów ciała spotyka się z aprobatą. Ponadto w nazwach ekspresywnych wymienianych przez młodzież widać silne wpływy języka angielskiego oraz współczesnej kultury popularnej.

LINGUISTIC-CULTURAL CHANGES IN A RURAL AREA
ON THE BASIS OF EXPRESSIONS CONNECTED TO CHILDREN

Summary

The article presents the conclusions from the material gathered among students of three junior high schools and their eldest relatives. The research, in the form of a questionnaire, was done in Małopolska County in 2011. The analysis of the data allows noticing that the eldest generation usually uses dialectical terms connected to values deeply-set in rural backgrounds for centuries. Meanwhile young peoples's lexicon reflects modern popular culture.

The dialectical expressions used by the eldest generation criticise illegitimate children, negligence and attaching importance to taking care of beauty. There is no positive assessment in their vocabulary as opposed to the language of the youth's, who frequently use words of endearment, approve exposing of a body and who are not as strict with moral values as elder people. Moreover, their language is rich in English terms and those of modern popular culture.